

9. Г. А. Урунтаевой и Т. А. Комаровой. “Методы исследования психического развития детей”. 1999. -150-200с
10. Деллом Хаймсом в его статье “On Communicative Competence” (1966). Эта статья опубликована в сборнике: Hymes, D. (1972). “Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication” (ред. Дж. Гамперц и Д. Хаймс).
11. Е.О.Смирнова «Общение дошкольников» 1990. 120-150 с

ӨОЖ 376.37

МРНТИ 14.29.29

DOI 10.51889/2960-1673.2024.79.4.010

¹Б.А.Сабденова, ²Ж.Е.Елубай

¹PhD, аға оқытушы sabdenovabagila@mail.ru

²магистрант Elubayevazh2303@gmail.com

¹⁻² Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

АЯҚТАЛМАҒАН МӘТІН ӘДІСІ АРҚЫЛЫ СТЖД БАЛАЛАРДЫ МАЗМҰНДАМА ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ

Аңдатпа

Мақалада сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) III деңгейдегі бастауыш сынып оқушыларын мазмұндама жазуға үйретуде аяқталмаған мәтін әдісін қолданудың тиімділігі қарастырылады. СТЖД балалардың байланыстырып сөйлеу тілінің дамуы күрделі деңгейде қалыптасатыны белгілі. Олардың сөйлеу тілі дамуының жеткіліксіздігі сөздік қордың кедейлігіне, сөйлем құрау дағдыларындағы кемшіліктерге, мәтіннің құрылымдық бірліктерін жүйелеудегі қиындықтарға әкеледі. Зерттеу СТЖД балалардың жазбаша сөйлеу тіліндегі қиындықтарын жеңу және олардың шығармашылық, логикалық қабілеттерін дамыту мақсатында жүргізілді. Эксперимент барысында балаларға аяқталмаған мәтіндер ұсынылып, оларды толықтыруға бағытталған түзету жұмыстары ұйымдастырылды.

Зерттеу нәтижелері аяқталмаған мәтін әдісінің балалардың мазмұндама жазу дағдыларын дамытуда тиімді құрал екенін көрсетті. Әдіс балалардың берілген мәтіннің мағынасын түсініп, оның жалғасын өз бетінше ойластыруына және логикалық тұтастықпен аяқтауына мүмкіндік береді. Балалардың сөйлемдерді байланыстыру, мәтіннің мазмұндық құрылымын сақтау, құрмалас сөйлемдерді қолдану қабілеттерінде айтарлықтай прогресс байқалды. Бұл әдіс балалардың тек жазбаша дағдыларын ғана емес, олардың логикалық ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етті.

Кілт сөздер: сөйлеу тілі жалпы дамымаған, мазмұндама, аяқталмаған мәтін, әдіс, дағды

¹Б.А.Сабденова, ²Ж.Е.Елубай

¹Phd, старший преподаватель sabdenovabagila@mail.ru

²магистрант Elubayevazh2303@gmail.com

¹⁻² Казахский Национальный Педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ С ОНР НАПИСАНИЮ ИЗЛОЖЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДА НЕЗАВЕРШЕННЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация

В статье рассматривается эффективность использования метода незавершенного текста при обучении учащихся начальных классов III уровня с общим недоразвитием разговорной речи. Известно, что развитие связной речи детей с ОНР формируется на сложном уровне. Недостаточное развитие их речи приводит к бедности словарного запаса, недостаткам в умениях составлять предложения, затруднениям в систематизации структурных единиц текста. Исследование проводилось с целью преодоления трудностей письменной речи детей с ОНР и развития их творческих, логических способностей. В ходе эксперимента детям были представлены незаконченные тексты и организована коррекционная работа, направленная на их пополнение.

Результаты исследования показали, что метод незаконченного текста является эффективным средством развития у детей навыков написания изложения. Метод позволяет детям понять смысл данного текста, самостоятельно продумать его продолжение и завершить его логической целостностью. Замечен значительный прогресс в умении детей связывать предложения, сохранять содержательную структуру текста, использовать сложноподчиненные предложения. Этот метод способствовал развитию у детей не только письменных навыков, но и их логического мышления и творческих способностей.

Ключевые слова: общий недоразвитый разговорный язык, изложение, незаконченный текст, метод, навык

¹B.A.Sabdenova.,²Zh.E.Elybai

¹PhD, Senior lecturer sabdenovabagila@mail.ru

²Master's degree student Elubayevazh2303@gmail.com

¹⁻² Kazakh National Pedagogy university names after Abai
Almaty, Kazakhstan

TEACHING CHILDREN WITH UNDERDEVELOPED SPOKEN LANGUAGE TO WRITE COMPOSITIONS THROUGH THE METHOD OF UNFINISHED TEXTS

Annotation

The article examines the effectiveness of using the incomplete text method in teaching primary school students of level III with general underdevelopment of spoken language. The study was conducted in order to overcome the difficulties of writing children with general underdevelopment and develop their creative, logical abilities. It is known that the development of coherent speech in children with general speech underdevelopment is formed at a complex level. The insufficient development of their speech leads to a poor vocabulary, deficiencies in the ability to make sentences, difficulties in systematizing the structural units of the text. During the experiment, the children were presented with unfinished texts and correctional work was organized to replenish them.

The results of the study showed that the unfinished text method is an effective means of developing children's writing skills. The method allows children to understand the meaning of this text, independently think over its continuation and complete it with logical integrity. Significant progress has been made in children's ability to link sentences, maintain the meaningful structure of the text, and use complex sentences. This method contributed to the development of children's not only writing skills, but also their logical thinking and creative abilities.

Keywords: general underdeveloped spoken language, presentation, unfinished text, method, skill

Кіріспе

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) оқушыларды жазбаша тілге үйрету – арнайы педагогика саласындағы басты міндеттердің бірі болып саналады. Бұл категориядағы балалардың сөйлеу ерекшеліктері олардың мәтін құру және мазмұндама жазудағы қабілеттеріне де әсер етеді. Сондықтан тиімді оқыту әдістерін қолдану маңыздылығын Ибатова Г.Б. (2013) атап өтеді [1]. Солардың ішінде ерекше орын ретінде аяқталмаған мәтін әдісі орын алады. Жұмабаев (2014) педагогикалық процесте оқу мен жазу дағдыларын жетілдірудің өзектілігін айта отырып, балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың әдістерін қарастырады, оның ішінде аяқталмаған мәтіндер арқылы мазмұндама жазуды

ұсынады[2]. Бұл әдіс балалардың жазу дағдыларын дамытып қана қоймай, олардың ойлау және қиялдау қабілетін арттырады.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, соның ішінде мазмұндама жазу дағдыларын дамыту ерекше назар аударуды қажет етеді. Сейтова (2018) зерттеуінде мазмұндама жазудың балалардың ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқаратынын айтады. Автор мазмұндама жазудың сөйлеу тілі дамымаған балалардың жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға көмектесетінін көрсетеді [3].

Мазмұндама жазу – балалардың ойлау қабілетін, сөйлем құрастыру дағдыларын, шығармашылық әлеуетін дамытатын маңызды тапсырма болып табылады[4]. Алайда СТЖД балаларда сөйлеу және жазу дағдыларының жетіспеушілігі бұл тапсырмаларды орындауда қиындық тудырады. Томпсон (2017) шығармашылық жұмыстардың, әсіресе, мазмұндама жазу арқылы балалардың когнитивті және сөйлеу дағдыларын дамытуда маңызды құрал болып табылатынын айтады. Ол бұл әдістерді СТЖД балалармен жұмыс істегенде қолдануға кеңес береді[5].

Зерттеу барысында балалардың мазмұндама жазу дағдыларын дамыту үшін аяқталмаған мәтін әдісі қолданылды. Бұл әдіс балаларға берілген мәтінді өздігінен аяқтауды ұсынады, осылайша олардың шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Мақсат – аяқталмаған мәтіндер арқылы балалардың жазбаша сөйлеу дағдыларын дамыту, мәтіндердің логикасын сақтауға үйрету және олардың жазу қабілеттерін жетілдіру.

Аяқталмаған мәтін әдісінің ерекшеліктері келер болсақ, аяқталмаған мәтін әдісі – балаларға дайын мәтіннің бір бөлігін ұсынып, оны өз ойлары мен идеялары арқылы аяқтау тәсілі. Бұл әдіс балаларға шығармашылық еркіндік беріп, олардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Әдіс барысында балалар оқиғаның логикалық жалғасын құруға, сөздік қорын толықтыруға, өз бетінше сөйлемдерді байланыстыра отырып, мәтін мазмұнын сақтауға үйренеді. Бұл әдіс СТЖД балалар үшін жазбаша сөйлеуді игерудің тиімді құралы ретінде танылған, өйткені ол олардың сөйлеу және ойлау дағдыларын бір уақытта дамытады.

Бұл зерттеу әдістің СТЖД балалармен жұмыс істегенде тиімділігін бағалауды және оны педагогикалық тәжірибеде қолдану мүмкіндіктерін талдауды мақсат етеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Аяқталмаған мәтін әдісі балалардың сөйлеу қабілетін дамытуға бағытталған заманауи тәсілдердің бірі болып табылады[6]. Мұны қолдану барысында оқушылар дайын мәтін құрылымымен танысып, оны өз идеяларымен толықтыруға мүмкіндік алады. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың негізгі ерекшеліктері – сөздік қорының аздығы, сөйлемдерді логикалық тұрғыдан құрудың қиындығы және шығармашылық қиялдың шектеулілігі. Бұл қиындықтар балалардың жазбаша жұмыстарды орындауына кері әсер етеді. Зерттеушілердің пікірінше (Р.Е. Левина, Т.Б. Филичева, Чиркина, Г.В.), [7],[8] сөйлеу тілі бұзылыстары баланың жалпы ойлау жүйесіне, оның ішінде логикалық ойлауына ықпал етеді.

Сондықтан, СТЖД балаларды жазбаша тілге үйрету үшін арнайы әдістер мен тәсілдер қажет. Аяқталмаған мәтін әдісін психологиялық тұрғыдан негіздейтін болсақ, бұл әдіс балалардың үш негізгі қабілетін дамытуға бағытталған. Олар: Шығармашылық қиял, логикалық байланыс және жазбаша сөйлеу. Шығармашылық қиял: Балалар оқиғаларды аяқтау барысында өз ойларын еркін білдіреді. Логикалық байланыс: Мәтін бөліктерін бір-бірімен байланыстыра отырып, оқиға желісін жалғастыруды үйренеді. Жазбаша сөйлеу: Өз ойларын жазбаша түрде жеткізуге дағдыланады.

Бұл әдісті қолдану бірнеше кезеңнен тұрады. Ең алдымен мәтінмен таныстыру. Балаларға мазмұнның кіріспесі немесе белгілі бір үзіндісі беріледі. Мәтін балалардың жас ерекшелігі мен қызығушылықтарына сәйкес таңдалуы тиіс [9]. Мәтін оқылған соң, оның мазмұны мен идеясы талқыланады. Балалар кейіпкерлердің әрекеттері мен оқиға желісі туралы сұрақтарға жауап береді. Бұл кезеңде мұғалім балалардың мәтін мазмұнын түсіну деңгейін анықтайды.

Балалар оқиға желісін өз қиялдарына сүйене отырып жалғастырады. Мұғалім жетекші сұрақтар қою арқылы балалардың қиялын дамытуға көмек береді. Осы кезеңдердің барлығы орындалғаннан кейін балалар мазмұндама жазуға дағдыланады. Мазмұндама жазу үшін жоғарыда аталған кезеңдердің барлығы үйретілу керек. Балалар мәтіннің толық нұсқасын жазып шығады. Бұл кезеңде мұғалім оларға мәтіннің құрылымдық тұтастығы мен грамматикалық дұрыстығына назар аударуды үйретеді. Мысалы мәтіннің алғашқы бөлігі беріледі:

“Күзгі орман өте әдемі еді. Жапырақтар сарғайып, ағаштар түрлі-түсті көйлек кигендей көрінді. Кенеттен бұталардың арасынан кішкентай тиін жүгіріп шықты. Ол...”

Оқушылар мәтінді өз ойынша жалғастырады. Біреуі тиінге достар табуды жазса, басқасы оны қиын жағдайға тап болғанын суреттейді.

Кей жағдайда мәтіннің кіріспесі мен аяқталуы беріледі:

“Айжан бүгін ерекше көңілді болды. Себебі мектепте қызықты мереке өтеді деп жоспарланған еді. ... Бұл күн оның есінде мәңгі қалды.”

Балалар оқиға желісін толықтырып, Айжанның қандай қызықты іс-шараларға қатысқанын баяндауы қажет.

Аяқталмаған мәтін әдісін қолдану барысында кейбір қиындықтар туындауы мүмкін. Балалардың қиялының шектеулілігі байланысты қосымша көрнекіліктер (суреттер, видеоматериалдар) қолданылады. Сөздік қордың тапшылығы кезінде балаларға мәтіннің жалғасын жазу үшін қажетті сөздер мен сөз тіркестерін алдын ала беру ұсынылады. Мәтінді байланыстырудағы қиындықтар орын алған кезде мұғалім балаларға мәтіннің логикалық құрылымын түсіндіріп, мысалдар арқылы көмектеседі.

Зерттеулер және нәтижелерді талдау. Аяқталмаған мәтін әдісінің сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) III деңгейдегі балалардың мазмұндама жазу қабілетіне әсерін жоғарыда теориялық тұрғыда оң әсер ететіндігін нақтыладық.

Логопедиялық жеке сабақта аяқталмаған мәтін әдісін қолдану арқылы мазмұндама жаздырту арқылы түзету жұмыстары жүргізілді. Балаларға аяқталмаған мәтіндер беріліп, оны толықтыруға тапсырмалар ұсынылды. Тапсырмалар үш деңгейде өтті:

1. Бірге аяқтау: Мұғалімнің көмегімен мәтін жалғасын құру.
2. Жартылай тәуелсіз жұмыс: Балалардың өз бетімен жұмыс істеуіне жағдай жасау, бірақ жетекші сұрақтар арқылы бағыттау.
3. Толық тәуелсіз жұмыс: Балалар мәтінді өз бетімен толықтырып, мазмұндама жазады.

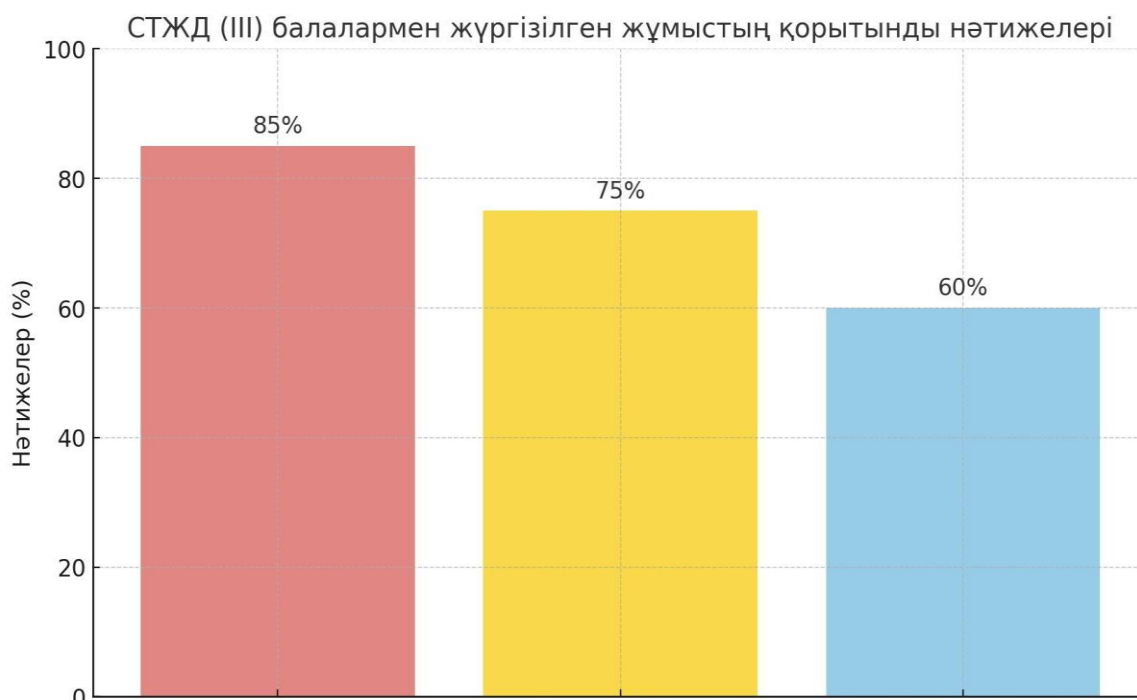
Мысал мәтін: “Далада қар жауып тұрды. Бала терезеден қарап, қардың қалай жауғанына тамсанып тұрды. Ол кенеттен...”

Тапсырма: Балалар мәтіннің жалғасын логикалық тұрғыдан ойлап, жазып шығуы керек.

Нәтижесінде Оқушылар бастапқы және түзету жұмыстарынан кейін тағы бір мазмұндама жазды.

Қорытынды мәтін үлгісі: “Күшік мұздап тұр екен. Сәуле оны үйіне алып кетті. Үйде күшікті жылы жерге жатқызды. Сәуле күшікті тамақтандырды. Ол күшіктің жақсы досы болды.”

Диаграмма-1

20 СТЖД (III) балалармен жүргізілген жұмыс бойынша қорытынды нәтиже (Диаграмма-1):

- 85%-ы оқиғаны толық аяқтай алды.
- 75%-ы сөйлемдер арасында логикалық байланыс орнатты.
- Құрмалас сөйлемдердің қолданылуы - 60%.

Нәтижелерді талдау

•Аяқталмаған мәтін әдісі балалардың шығармашылық және жазбаша сөйлеу дағдыларын жақсартуға көмектесті.

•Логикалық ойлауды дамыту арқылы оқушылар мәтін құрылымын сақтап, оқиға желісін бірізділікпен баяндауды үйренді.

•Құрмалас сөйлемдерді қолдану жиіледі, бұл балалардың грамматикалық білімінің дамуын көрсетті.

Қорытынды

Аяқталмаған мәтін әдісі – сөйлеу тілі бұзылған балаларды мазмұндама жазуға үйретудің тиімді құралы. Бұл әдісті қолдану балалардың шығармашылық және тілдік қабілеттерін дамытуға оң әсер етеді.

Сөйлеу тілі бұзылған балалардың білім беру үдерісінде тиімді педагогикалық әдістерді қолдануды зерттей отырып, аяқталмаған мәтін әдісін балалардың логикалық ойлауын және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамыту үшін маңызды құрал деп көрсетеді [10]. Мұғалімнің

басты мақсаты – балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, оларға қажетті қолдау көрсету және оқыту үрдісін барынша қызықты әрі пайдалы ету.

Зерттеу нәтижелері аяқталмаған мәтін әдісінің сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) III деңгейдегі балаларды мазмұндама жазуға үйретуде тиімді екенін көрсетті. Бұл әдіс балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, логикалық ойлау дағдыларын жетілдіруге және сөйлемдерді дұрыс құрастыруға мүмкіндік береді. Эксперимент нәтижесінде балалардың мәтіндерді толық аяқтау, сөйлемдер арасындағы байланыс орнату, мәтіннің құрылымын сақтау қабілеттері айтарлықтай жақсарды.

Зерттеу барысында алынған мәліметтерге сүйенсек:

- Логикалық байланыс орнату және мәтіннің мазмұнын толықтыру деңгейі едәуір артты.

- Құрмалас сөйлемдерді қолдану және мәтіннің композициялық құрылымын сақтау дағдылары айқын дамыды.

- Мазмұндама жазу барысында балалардың өз ойларын еркін және жүйелі жеткізу қабілеті жақсарды.

Аяқталмаған мәтін әдісін қолдану балалардың шығармашылық және когнитивті қабілеттерін дамытуға ықпал етті. Бұл әдіс СТЖД балаларымен жұмыс істеуде қолдануға тиімді, өйткені ол балалардың жазбаша сөйлеу дағдыларын жетілдіруге бағытталған жүйелі және қарқынды тәсіл болып табылады. Сонымен қатар, әдіс балалардың ойлауын тереңдетіп, мәтіндердің логикалық құрылымын сақтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Ибатова, Г.Б. (2013). Сөйлеу тілін дамыту мен коррекциялау әдістемелері. – Алматы: Білім.*
2. *Жұмабаев, Ж. (2014). Педагогика. Алматы: Білім.*
4. *Сейтова, Ш. С. (2018). Мазмұндама жазуға үйретудің тиімді әдістері. Педагогика және психология: теория мен практика, 6(2), 45-52.*
5. *Выготский, Л.С. (1982). Мышление и речь. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т. 2. – М.: Педагогика.*
6. *Томпсон, П. Х. (2017). Дефектологиядағы шығармашылық жұмыстар. Мәскеу: Просвещение*
7. *Романова, Л. И. (2017). Балалар психологиясы мен сөйлеу терапиясындағы жаңа көзқарастар. Мәскеу: Вузовская книга.*
8. *Левина, Р.Е.*
9. *Филичева, Т.Б., Чиркина, Г.В. (1991). Основы логопедии: Общее недоразвитие речи у дошкольников. – М.: Просвещение.*
10. *Ленская, Н. М. (2019). Сөйлеу тілі бұзылған балалардың білім беру әдістері. Мәскеу: Білім.*